

HALK EDEBİYATI METİNLERİNE SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİNDE İDEOLOJİK YAKLAŞIM: ALANKAY BATIR ÖRNEĞİ

*Bülent BAYRAM**

ÖZET

Halk edebiyatı eserleri Sovyetler Birliği'nde ideolojik baskılara maruz kalmıştır. Zaman zaman bazı eserlerin yayınlanması tamamen yasaklanmıştır. Bazı eserler de Sovyet ideolojisine ters düştüğü gerekçesiyle değiştirilerek yayınlanmıştır. Bazı bölümler eserlerden çıkarılmıştır. Kazak Türklerinin Alankay Batır destanında da bu tür oynamalar görülmektedir. Elde bulunan orijinal nüsha ile yayınlanan nüsha arasındaki farklılıklar bunu açıkça göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Anahtar kelimeler: destan, Kazak, halk edebiyatı, ideoloji, Sovyetler Birliği.

IDEOLOGICAL APPROACH TO THE TEXTS OF FOLK LITERATURE AT THE PERIOD OF USSR: IN THE CONTEXT OF ALANKAY BATIR

ABSTRACT

Folk Literature was under the ideologic pressure during the USSR period. From time to time it was prohibited to publish some of the literary works. Some of the works were published after they had undergone some change with the excuse that they convey ideology opposite to that of the USSR. Some of the chapters were dropped out of the literary Works: for example, this kind of changes have been done to the Epic of Alankay Batır of the Kazak Turks.

*Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-mail: bulentbayram01@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

The difference between the original version of the Epic that we possess and the one published is the clear evidence of the changes of the kind.

Key Words: epic, Kazak, folk literature, ideology, USSR.

Rusya’da Türkoloji çalışmaları; Çarlık döneminde, Sovyetler Birliği döneminde ve de Sovyetler Birliği’nin yıkılması sonucu ortaya çıkan Rusya Federasyonu döneminde Türk boylarının dilleri, edebiyatları, folkloru, tarihi vb. sahalarda yapılan çalışmalar içinde önemli bir yer tutmaktadır. Sovyetler Birliği döneminde, büyük bir Türk nüfusunu hâkimiyeti altında tutması sebebiyle, bazı Türk boyları için kaynakların tek hâkimi konumunda olan Rus Türkolojisi, yukarıda sıralanan alanlarda önemli çalışmalar ortaya koymuştur. Bildirimizde, Rusya Türkolojisi’nin bazı önemli dönüm noktaları belirtilecek; Sovyetler Birliği döneminde Rusya’da folklor araştırmalarının zihniyeti hakkında bilgi verilecek ve Türk boylarının halk edebiyatından örneklerle bu durum açıklanacaktır. Ardından, Kazak Türkleri’nin destanlarından birisi olan “Alankay Batır Destanı”nda, Sovyet Birliği’ndeki folklor araştırmalarının ideolojisi doğrultusunda değişiklikler örneklerle ortaya koyulacaktır.

A. Rusya’da Türkoloji Çalışmaları:

1552 yılında Kazan şehrinin ele geçirilmesi, yüzyıllarca Türk hâkimiyeti veya kontrolü altında yaşayan Ruslar’a Sibirya, Kafkasya ve Türkistan coğrafyasının kapılarını açmıştır. Zamanla Rusya bu bölgelerin büyük bir bölümünü eline geçirmiştir.¹ Bu tarihi süreç içerisinde yerli halkları tanımak, onları daha iyi idare edebilmek, Hıristiyanlık propagandası yapabilmek gibi çeşitli sebeplerle bu halklarla ilgili ilk çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu bölgelerin nüfusunun büyük bölümünü Türkler oluşturmaktaydı.

“Rusya’da Türklere ve Türk diline karşı duyulan ilgi Çar Deli Petro (I. Petr) döneminde bir kat daha artmıştır. Siyasi gelişmelere bağlı olarak Türk dili öğretimine büyük ağırlık verilmiştir. Rus çarının Yakın Doğu siyasetinin gelişmesi ve özellikle 1711 Prut

¹ Rusya’nın bu bölgelerde yayılması ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bk. Baymirza Hayit, **Sovyet Rusya Emperyalizmi ve Türk Dünyası**, Ankara 1975; John F. Baddeley, **Rusların Kafkasyayı İstilas ve Şeyh Şamil**, İstanbul 1995; Z. Velidi Togan, **Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi**, C. I Batı ve Kuzey Kazakistan İstanbul 1942–1947; A. Nimet Kurat, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917’ye Kadar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

seferi üzerine Türkçe, Farsça ve Arapça bilenlerin yetiştirilmesi bir ihtiyaç değeri kazanmıştır. I. Petro Türkçe (ve Tatarca), Arapça ve Farsça gibi doğu dillerini bilen tercümanlar yetiştirilmesi amacıyla 1716 ve 1724 yıllarında yazılı emirler çıkartmıştır.”²

I. Petro, 1724–1725 yıllarında Bilimler Akademisi’ni kurarak Doğu Bilimleri ve Türkoloji çalışmaları için yeni bir dönemi başlatmıştır. Akademinin kurucu üyeleri arasında yer alan, tanınmış Alman bilgin Gottlieb Siegfried Bayer (1694–1738), doğu bilimlerini bir disiplin haline getirmiştir.³ İlerleyen dönemlerde Moskova, Kazan ve Harkov’da üniversiteleri bünyesinde doğu dilleri kürsüleri kurulmuştur. Bu diller arasında Türk dili, özel bir yer almıştır.⁴

Ekim İhtilali’nden sonra ise özellikle Moskova’da, Petersburg’da (Leningrad), Kiev’de ve Taşkent’te Doğu Bilimleri ve özellikle Türkoloji alanında uzmanlar yetiştirmek üzere özel öğretim kuruluşları açılmıştır.⁵

Gerek Ekim Devrimi öncesi gerekse Ekim Devrimi’nden sonra Türkoloji alanında çok sayıda tanınmış bilim adamı çalışmalar yapmıştır. İ. Giganov, Mirza Kazım Beg, A.N. Samoyloviç, Wilhelm Radloff, N.F. Katanov, M. Melioranskiy, V. Gordlevskiy, V. Jirmunskiy, N. Aşmarin, S. E Malov bu araştırmacılar arasında sadece birkaçıdır.⁶

B. Sovyetler Birliği Döneminde Folklor Çalışmaları:

Çarlık Rusyası döneminde Ruslar, hâkimiyetleri altına aldıkları toplulukların halk edebiyatları ve geleneksel kültürleri konusunda, çok sayıda malzeme derlemiştir. Bu dönemde yapılan çalışmalar, genellikle derleme faaliyetleridir. Elde edilen malzemenin işlenmesi ve çeşitli yönleriyle araştırmalara konu olması Sovyetler Birliği döneminde olmuştur. Bu çalışmalarda Sovyet ideolojisi, devrimin ilerleyen dönemlerinde kendi kuramını kullanmış ve halk edebiyatı malzemeleri, ideolojinin elinde bir oyuncak haline gelmiştir.

² Hasan Eren, **Türklük Bilimi Sözlüğü I. Yabancı Türkologlar**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 83.

³ Hasan Eren, **age.**, s. 84.

⁴ Hasan Eren, **age.**, s. 86–87.

⁵ Hasan Eren, **age.**, s. 90.

⁶ Rusya’da Türkoloji sahasında yapılan çalışmalar ve araştırmacılar için bkz. A. N. Kononov, **Bibliografiçeskiy Slovar’ Oteçestvennih Tyurkologov. Dooktyabr’skiy Period**, Moskva, 1989, A. N. Kononov, **Oçerk İstorii İzüçeniya Turetskogo Yazıka**, Leningrad, 1976; S. M. Miliband, **Bibliografiçeskiy Slovar’ Sovetsküh Vostokovedov Moskva, Problemi Tyurkologii i İstorii Ruskogo Vostokovedeniya**. Kazan’, 1975, **Problemi Tyurkologii i İstorii Vostokovedeniya. İzdatelstvo Kazanskogo Universiteta**, Kazan, 1964.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Bunun sebebi halk edebiyatı metinlerinin propaganda amaçlı kullanabilmesidir. “Sovyetler Birliği” döneminde idare, folklorda komünizmi geliştirecek bir güç olduğunu fark etmiştir.⁷ Bu dönemde, folklor malzemelerini değerlendirmede ölçütler, ideolojiye faydası ve zararı noktasında olmuştur.

Feliks J. Oinas’ın “Sovyetler Birliği” döneminde folklor araştırmaları konusundaki tespitleri ilgi çekicidir: “*Artık masallardan merhametsiz, alçak, aptal ve gülünç biçimlerde tasvir edilen çara karşı yayılan düşmanlık dikkat çekmektedir. Bazı masallarda tahttan indirilen Çar, yargılanmakta hatta idam edilmektedir. Prens Vladimir figürü de bazı ‘byliny’lerde olumsuz nitelikler kazanmıştır.*

Sovyet Rusya’da, Rus folklorunun bütünüyle yeni yaratılmış (yeni masallar, yeni byliny-yeni ağıtlar) malzemenin derlenmesine ve incelenmesine karşı büyük alâka gösterilmiştir. Böyle eserler, geleneksel motifleri ve nazım örneklerini çağdaş hayata uyarlayarak geleneksel folkloru taklit etmişlerdir. Kahramanları çoğunlukla Sovyet politik ve askeri liderleridir. (...) ‘Kahraman ve Kartal’ isimli masal Lenin’in devrim mücadelesinin alegorik anlatımıdır. Masalın genç kahramanı hayatını ikibaşlı kartalın esir tuttuğu destanî kahramanın kurtuluşuna adanmıştır. En yetenekli irtical gücüne sahip anlatıcılardan biri olan Beyaz Deniz’li Marfa S. Krjukova, Lenin’le ilgili ‘byliny’ tarihi şarkılar ve ağıtların Lenin’in hayatının önemli dönemleri ile karıştırılmasıyla şekillenmiştir. Krjukova’nın Lenin için söylediği ağıt, hemen hemen bütünüyle popüler karakterdendir.”⁸

Ekim Devrimi’nin üzerinden on dokuz sene geçtikten sonra Komünist Partisi, konunun Komünist öğretiye göre yeniden düzenlenmesi için harekete geçmiştir. Yorumlarıyla Rus folklor çalışmalarına yön veren tarih okulu önderleri, batıcı bilim adamlarından etkilenmiş olduklarını kabul ederler. Bu bilim adamlarından Y. M. Sokolov ve Veselovskiy Miller, işçi sınıfının şiirsel yapılarındaki yaratıcı ögeyi göz ardı ettiklerini, sözlü şiir ve efsanedeki asıl toplumsal ve sınıfsal yapıyı algılamakta başarısız olduklarını kabullenirler. Sokolov tarafından yazılan yeni “folkloristik”te Marksist kurallar, baskın bir şekilde görülmektedir.

1-Folklor geçmişin yankısıdır, ancak aynı zamanda şimdinin güçlü sesidir.

⁷ R. M. Dorson, **Günümüz Folklor Kuramları** (Çev. Nermin Ulutaş), Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1984, s. 14.

⁸ Feliks J. Oinas, “Rusya’da Folklor Faaliyetleri” (Çev. Umay Günay) **Dünya Halk Bilimi Çalışmaları Tarihi** (Haz. G. Öğüt Eker, M. Öcal Oğuz vd.), Millî Folklor Yayınları, Ankara 2003, s. 114–115.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

2-Folklor, sınıf çatışmalarının bir yansıması ve aynı zamanda da silahı olmuştur ve olmaya devam etmektedir.⁹

Yukarıdaki görüşlere paralel olarak “folklor uzmanları, yeni görevlerinden biri olarak, folklorlarda, devrim öncesi işçi eğilimlerini aramaya başladılar. Toplumsal gelişme kurallarını uygun şekilde ele alan ondokuzuncu yüzyıl folklor uzmanlarının anlaşılması ancak şimdi gerçekleşmişti. I. G. Pryzhov, folklorun, halkın çarlarla, kilise ve toprak sahipleriyle olan savaşımını yansıttığını kabul ederken, İ. A. Khudyakov, sevilen masallarda ve tarihsel halk şarkılarında, toplumsal yergi ve sınıfsal taşlama anakonularını aramıştır.¹⁰

Sovyet folklor araştırmalarını, özellikle yukarıdaki görüşler çok etkilemiştir. Bu sebeple, ideolojiye hizmet ettiği düşünülen eserlerin desteklenmesi ve yayılması konusunda devlet her türlü imkânı sağlarken; ideolojinin esaslarına aykırı olduğu düşünülen eserler yasaklanmış veya bu eserler içerisinde rejime karşı olduğu düşünülen bölümler ya çıkarılmış ya da değiştirilmiştir. Bunun en önemli sebebi ise “feodallerin övüldüğü” suçlamasıdır. Bu uygulamalardan, Türk boylarının halk edebiyatı ürünleri de etkilenmiştir. Bazı eserler tamamıyla yasaklanırken, bazı eserlerde de ideolojiye karşı olduğu iddia edilen bölümler çıkarılarak ya da bu bölümler değiştirilerek yayınlanmıştır. İlerleyen dönemlerde yapılacak çalışmalar, bu konu ile ilgili olarak bize daha fazla bilgi edinme imkânı sağlayacaktır. Bunlara şu örnekleri vermek mümkündür:

Başkurdistan’da, 1944 yılında Kominist Partisi Merkez Komitesi’nin aldığı kararlar doğrultusunda hanlar döneminin idealleştirildiği iddia edilen “İzevkey ile Morazım”ın yasaklanmış, “Alpamis”, “Kuzıy Kürpes ile Mayanhıluv”, “Zayatülek ile Hıyhıluv” destanları ile “Ural Batır”ın bir versiyonunun; “Alabasır”, “Ebrey Batır” gibi benzerlerine Başkırt Halık İjati serisinin ikinci cildinde masallar arasında yer verilmiştir.¹¹

Marsel Ahmetjanov da Sovyet döneminde, Tatar edebiyatı tarihinin uğradığı ideolojik baskıları şu sözleriyle ifade eder: “*Tatar edebiyatı tarihi Sovyet döneminde türlü ideolojik baskılar ile tahrip edilerek araştırıldı.*

Bu tahribatlar Tatarların siyasi ve etnik tarihini bozarak anlatıp, edebiyatına türlü suçlamalarda bulundular. Eski ve orta asır edebiyatı eserleri hanlar-feodaller edebiyatı diyerek, Ahmet Yesevi,

⁹ R. M. Dorson, *age.*, s. 14–15.

¹⁰ R. M. Dorson, *age.*, s. 15.

¹¹ **Başkırt Halık İjati**, C.II (Hz. E. İ. Harisov), Ufa, 1959.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Süleyman Bakırgani, Kul Galileri sufiler, mistikler, yobaz şairler diyerek değerlendirdiler. G. Utız İmeni, E. Kargalıy, H. Salihov, Ş. Merjanilerin eserleri de kötü sözlerle damgalandı.

XX. yüzyıl başında gelişen Tatar edebiyatı Panislamizm ve Pantürkizm'le suçlanmış ve daha sonra 'devrim karşıtı burjuvazi idolojisi mirası' olarak değerlendirilmiştir."¹²

Hüseyin Karasayev de Manas Destanı üzerinde oynamalar yapıldığını, rejimle uyuşmayan bölümlerin çıkarılarak ya da değiştirilerek yayımlandığını belirtir. Sovyetler Birliği döneminde yayınlanan Manas kitaplarının hepsi, Kırgızistan Komünist Partisi'nin kontrolü sonucu yayımlanmıştır. Bu şekilde, halkın bu büyük destanı, tamamen komünist ideolojiye uydurulmaya çalışılmıştır. Bu sebeple Hüseyin Karasayev, Sagınbay Orazbakov'un Manas Destanı'nın Arap harfli metinden faydalanılarak, tekrar yayımlanması gerektiği konusuna dikkat çeker. Burada değiştirilen şu bölümü de zikreder:

“Alakanday din İslam	“Avuç kadar İslam dini
Din İslam colın açam dep,	İslam yolunu açayım diye,
Kazakta bargan Manas Kan,	Gazaya çıkmış Manas Han,
Türük uulnın namısın	Türk oğlunun namusunu
Başınan beri talaskan.”	Başından beri korumuş.”

Bu gibi bölümler ya değiştirilmiş ya da metinden tamamen çıkarılmıştır.¹³

Sovyet Dönemi'nde halk edebiyatı metinlerine müdahale, sadece metinler üzerinde yapılan değişikliklerle sınırlı değildir. Sovyet ideolojisini yaymak için bu içerikte halk edebiyatı metinleri yaratılmaya çalışılmıştır. Karl Reichl halk edebiyatı metinlerinin tahribatını şu şekilde ifade eder:

“Orta Asya Türklerinin çoğu Komünist yönetim altında yarım asırdan fazla yaşamıştır. Marksizm'e göre yazılı veya sözlü olsun edebî eserlerin hepsi toplumun üst yapısının (süper structure) parçalarıdır. Fazıl Yoldaşoğlu'nun "Açıldav Destanı" gibi, ki bunların her birinde olaylar komünist bakış açısıyla tasvir edilmiştir. Her ne kadar geleneğin güncelleştirilmesi (actualisation) geleneksel olarak

¹² Marsel Ahmetjanov, **Tatar Kulyazma Kitabı**, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan, 2000, s. 20.

¹³ Hüseyin Karasayev, **Miñ Türküm Suroogo Miñ Türküm Coop**, Muras Yay., Bişkek, 1998, s. 160-161.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

kabul edilse de, komünizmin zaferleri hakkında yaratılan kahramanlık destanları geleneğin kayda değer bir parçası haline gelmemiştir. Bu Kazak destancıya çağdaş Kazakistan'da saygı duyulmasına rağmen, Jambıl'ın Stalin'i aşırı şekilde övmesinden günümüzde bir tür utanç duyulduğu da gerçektir. Şiirde politikayla ilgili temalara yer verildiğinde, bu yer veriş, destan veya kahramanlık şiiri şeklinde değil, daha çok kısa lirik şekildedir ve bu tür örnekler arasında Komünist Parti'ye övgüler yapmak veya parti liderlerinden bahsetmek zorunludur. Bu kitapta tartışılan destanlar arasında Jambıl'ın anlatma şiirinde sözü edilen politik önyargı özellikleriyle karşılaşılmayacaktır.”¹⁴

Bu konu ile ilgili olarak Dede Korkut Kitabı'nın yasaklanması, Köroğlu vb. halk edebiyatı eserlerinin rejime hizmet amaçlı olarak kullanılmaya çalışılması gibi örneklerle çoğaltmak mümkündür. Ancak bütün bunlar, çok geniş çaplı başka çalışmalara konu olabilirler.

C. Alankay Batır Destanı:

Yukarı örneklerle ortaya koyulmak istenen durum, Kazak Türklerinin “Alankay Batır” destanında da görülmektedir. İncelememize konu olan destan metni, Kazakistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, Muhtar Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü'nün Elyazmaları Bölümünde 896 numarada kayıtlıdır. Destanı, Ömirzak Kalbayev'den Taşkent Nizami Pedagoji Enstitüsü'nden Prof. Dr. Kıdıralı Sattarov derlemiştir. “Alankay Batır Destanı”, Alkey Margulan'ın 1983 yılında yazdığı önsözle, 1993 yılında Almatı'da basılmıştır.¹⁵ Bu metin, epizotlar bakımından üzerinde çalıştığımız metinle olay örgüsü bakımından farklılık göstermese de bazı dinî motiflerin kullanımında değişiklikler göze çarpmaktadır.

“Alankay Batır” destanı, Kazak akını Ömirzak Kalbayev tarafından Kazak halk edebiyatının önemli eserlerinden “Alankay Batır” adlı hikâyenin destanlaştırılmış hâlidir. “Alankay Batır” destanı Özbekistan, Türkmenistan ve Batı Kazakistan'da yaşayan Kazaklar arasında geniş bir şekilde yayılmış olan bir Kazak halk hikâyesinin, Ömirzak Kalbayev tarafından destan şeklinde icra edilmesiyle oluşmuştur.

Alankay Batır Destanı'nın, yukarıda zikredilen kaynaktan hazırlanmış iki metni bulunmaktadır. Birincisi Alkey Margulan'ın

¹⁴ Karl Reichl, *Türk Boylarının Destanları (Gelenekler, Şekiller, Şiir Yapısı)*, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara 2002, s. 82-83.

¹⁵ Ömirzak Kalbayev, *Alankay Batır*, Almatı, 1993.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

1983 yılında yazdığı önsözle 1993 yılında yayımlanan metin, ikincisi ise “Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayınlanması Projesi” içerisinde, orijinal kaynağa dayandırılarak hazırlanmış metindir. 1993 yılında basılan kitap, basım yılı sebebiyle Sovyet dönemi olmadığını akla getirecektir. Alkey Margulan’ın 1983’te kitaba yazdığı giriş sözü ve metnin içeriği dikkatli bir şekilde incelendiğinde, zihniyetin “Sovyet Dönemi” zihniyeti olduğu ve metnin bu dönemde hazırlanarak 1993 yılında basıldığını açık bir şekilde göstermektedir.

Her iki metin aynı kaynaktan alınmasına rağmen, olay örgüsü bakımından aralarında fark olmasa da özellikle dinî muhtevalı bölümlerdeki değişiklik, açık bir şekilde görülmektedir. Burada, metinler arasında kelime kullanımlarından kaynaklanan farklılıklar ele alınmayacak; ideolojik bir yaklaşımdan kaynaklandığını düşündüğümüz farklılıklar örneklerle gösterilecektir. Temel aldığımız kaynak ise orijinal yazmadan “Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayınlanması Projesi” için hazırlanan metindir.

Orijinal metinde değiştirilen veya tamamıyla çıkarılan bölümler, milli ve dinî olmak üzere iki gruba ayrılabilir.

Millî konularda dikkatimizi çeken husus, özellikle destanın kahramanı Alankay’ın kendisini tanıtırken kullandığı ifadelerdir. Bu bölümlerde Alankay kendisini tanıtırken Türk soyundan, Türk dilinden bahsetmektedir. Bu bölümler, kitap olarak yayımlanan metinde tamamıyla çıkarılmamıştır. Her iki metinde de “Türk” ve “Turan” adının geçtiği yerler bulunmaktadır. Fakat orijinal metinde “Türk” adı içerisinde bir Kazak-Kıpçak’tan bahsedilmektedir.

Rus hâkimiyetinde yaşayan Türkler arasında, “Türk” kimliğinin silinerek bunun yerine boy isimlerinin millet adı olarak yerleştirilmesi, sadece Sovyet Rusya dönemine has bir durum değildir. Mesela; 1889 yılında “Akmolinskie Vedomosti” gazetesinin 33. sayısının “Kuşımta”nın Arap harfleriyle basılmasına ve bu “Kuşımta”da A. Vambery’nin makalesinin yayımlanması üzerine V. D. Smirnov çok sinirlenir. 18 Kasım 1889 yılında bir ile gazeteyi “Matbuat İşleri Merkez İdaresi”ne şu şekilde şikâyet eder:

“1. Şimdi Rusların resmî gazetesinde Kırgızlara, siz Türk halkısınız diyerek bunu onların akıllarına düşürmek nereden geldi? Onların kendi devletleri, kendi hanları olmuştur demenin kime gereği var? Belki onların, biz de Ruslar gibi insanlarız diye düşünceleri içindir?”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

2. Üstüne hangi dilden? Almandan mı acaba, bunu nasıl anlamak lazım? Eğer “Akmolinskie Oblastnie Vedomosti”nin yayın kurulu başka bir şey bulamamışsa niçin Rusça kaynaklara müracaat etmemiştir. Genel olarak bu konuda yazmanın gereği var mı?

3. Alman kaynaklarından kimin seçildiği de şaşırtıcı! Vambery âlim değil ki şarlatan, onun bu konu üzerine saçmalıkları bizim bilimsel tenkidimizle çoktan çürütülmedi mi?

Eğer yayın kurulu kendisinin boş yere çıkarmadığı “Kuşımtalar”ına malzeme bulamıyorsa ya da siyaseti doğru anlamıyorsa, hiçbir faydası olmayan şeyleri yayımlama yoluna gitmişse, yabancılar için yabancı ülke şarlatanlarının, Rusya’yı satanların eserlerinin sokulması yoluna girilmişse, o zaman “Akmolinskiye Oblastniye Vedomosti” (Akmola Bölge Haberleri) gazetesinin resmî olmayan bu ekinin hazine için de bir safra olduğunu hatırlamak gerekti. En iyisi, onu yayınlamayı durdurmaktır. Vamberiy’nin eserlerine bizde yer olmamalı, ama şimdi bunun gibi hükümet yayımlarında onun eserlerinin yayınlaması konusunda söz edilmesi bile mümkün değil. “(Leningrat SSSR Devlet Tarih Arşivi, Bölüm: 777, Kayıt: 4, Dosya:8, ss:97-98.)”¹⁶

Kazak der elimi,
Türkî der soyumu
Kazak Kıpçak içinde,
Molaksay babamdı.¹⁷

Malum olan ünüm var.
Türkî, Kıpçak, Turan’a
Edil padişahı diler mi?
Sayağurt, Sağır, Burğun’a,
Savaştan sonra kalmışa.¹⁸

Uran söyleyip çağırarak.
Sayağurt, Sağır eline,
Türki, Kıpçak hepsine.
Boş yere durmayınız diyerek
Meşhur bahadır yurduna

¹⁶ Ebrar Kerimullin, “Kazak Türkçesinde Yayınlar”, (Aktaran Bülent Bayram) **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, V/2 Kış, İzmir, 2005, s. 387.

¹⁷ Bülent Bayram, **Alankay Batır Destanı (Metin-İnceleme)**, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2004, s. 97 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

¹⁸ Bülent Bayram, **agt.**, s. 133.

Türkten çıkan Kılıçbek,
Kıpçaktan çıkan Erbölek
Sayağurttan Sabıraş
Zorlu kışlak yerlerde
Erlerin yeri ayrı.
Padişahı emir verince
Yiğitlerim beklemesine ne gerek?¹⁹

Kıpçak, Kazak ikizdi,
Turan, Türk esastı.
Kazak denilen yurdumdu.
Türkçe denilen dilimdi.
Tanrı denilen inancımdı.
Kök deniz denilen gölümdü.
İdil, Yayık arası,
Mekan ettiğim yerdi.
Argınbek denilen atamdı..²⁰

Bu bölümler, her şeye rağmen basılmış kitapta yer almıştır. Belki de bu, Sovyetler Birliği'nin artık çözülme süresine girdiği dönemler olarak kabul edebileceğimiz son dönemlerde yayımlanmasının verdiği bir imkândır. Stalin dönemi göz önüne alındığında, bu ifadelerin kullanmanın imkânsız olduğunu söylemek mümkündür. “Kızıl Kırgın” olarak adlandırılan dönemde, bu tür ifadelerin kullanımı, “Pantürkizm” suçlamalarıyla idamları ve sürgünleri beraberinde getirmiştir.

Her iki metin genel olarak karşılaştırıldığında, millî adlandırmalarla ilgili bölümlerin bazıları tam olarak değiştirilmiş veya hiç kullanılmamıştır. Tam olarak metinlerden bu adlandırmaların çıkarılmaması, büyük ihtimalle rejimin eski gücünü ve hassasiyetini kaybetmesiyle ilgilidir.

Her iki metin arasındaki asıl farklı noktalar, dinî konuların geçtiği bölümlerde bulunmaktadır. Destanın tamamından, dini terminolojiyi ve destanın içine sinmiş inanç yapısını yok etmek elbette mümkün değildir. Fakat destanda basılmış olan metinden çıkarılan bölümler özenle seçilmiştir.

Orijinal metinde yer alan;
“Yalnızların her yerde
Tanrı olur yardımcısı.

¹⁹ Bülent Bayram, *agt.*, s. 205.

²⁰ Bülent Bayram, *agt.*, s. 196.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

*Genç de olsa çocuğun
Kurda yeter gücü²¹*

Parçasının ilk iki mısraı, yayımlanmış metinde bulunmamaktadır.

Destanın orijinal metninde selamlaşmalar esnasında kullanılan “Esselamünaleyküm”²², yayımlanmış metinde tamamen ortadan kaldırılmıştır.

İslam dininde yoktan var etmek sadece Allaha mahsus bir olaydır. Destanda;

“Seviniver ihtiyarım,
İhtiyarladığında oğul görüp,
Arkanda miras kalacak.
İnanıp biz yatsak,
Veririm doğurarak balayı.
Tanrının işi der,
Yoktan varın olması.”²³

mısralarında ifadesini bulan bu inanç, Sovyet ideolojine tam anlamıyla zıttır. Sovyet ideolojisine göre hiçbir şey yoktan var olmamıştır ve yoktan var edecek bir Tanrı da zaten yoktur.

Alankay Batır’ın orijinal metninde ve yayımlanmış metinde, bazı peygamber isimleri zikredilmekte fakat bunların peygamberlikleri konusu dile getirilmemektedir. Bu bölümler her iki metinde de bu bölümler korunmuş olmasına rağmen, aşağıdaki bölüm yayımlanmış bölümden çıkarılmıştır:

“-Yaratan Allah’ım, Tanrım,
Eski geçmiş peygamberler,
Kulluk ederek sana,
Yalvaran halim var.”²⁴

Destanın kahramanı Alankay Batır’ın ölümünde sonra, Alankay’ın babası Molaksay Jıray’ı teselli etmek amacıyla söylenen sözler, Allah’a ve kadere teslimiyeti peygamberlerden örnekler vererek ifade etmektedir.

Davut’a otuz oğul verip,
Göstermiş bütün halka,

²¹ Bülent Bayram, *Alankay Batır Destanı (Metin-İnceleme)*, Manisa, 2004, s. 68. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

²² Bülent Bayram, *agt.*, s. 117, 196.

²³ Bülent Bayram, *agt.*, s. 144.

²⁴ Bülent Bayram, *agt.*, s. 188.

Kahr etsen zamanında,
Öldürüp hepsini dert çektirdi.
Arkasından doğup Süleyman,
Davut'un gönlü doldu.
Çocuksuz geçmiş Süleyman,
Onlar da pişman olmuş.
Hazreti İsa peygamber,
Annesi Meryem,
Emanetini verince,
Vedalaşamadan kalmıştı.
Olmadım diye başında,
Durmamın diye yanında,
Onlar da çok dert çekti.
Arzu edip ona üzüldü.
Eskilerin örneği,
Molaksay sözü anlasan,
Onlardan ibret alasin.
Yürek üzülp yer olur.
Göndersen gönül derdini.
Emri güçlü bir Allah,
İnsanoğlunu ağlatmış.²⁵

Destanda, söz arasında bir peygamberin isminin geçmesi konusunda hassas olunmasa da dinleyen veya okuyan üzerinde tesirin güçlü olabileceği düşünülen, bir inancı bütünüyle yansıtan bu lirik ifadeler, basılmış metinde yer bulamamıştır.

Destanın bazı bölümlerinde de sadece Allah'tan medet umma, elde edilenin Allah'ın nasip etmesinden kaynaklanması, elimize geçenlerden dolayı Allah'a şükür edilmesi gibi inançların ifade edildiği şu bölümler de metinde tamamen çıkarılmıştır.

Sana ağla demiyorum,
Böyle de olsa Molaksay
Başına düşmüş bir işin
Bildirdim ağırlığını.
Allah nasip etmemiş,
Sana oğlunu görmeyi.
Önünden dua ederek,
Sonunu hayırlı etsin.
Ahiretlik çocuğun
Bekliyor yolunda.
Derdine ortağız,

²⁵ Bülent Bayram, *agt.*, s. 242.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Allah acısın derdine.
Zamandaşım Molaksay,
Ağır görme derdini.
Dünyadan gitmiş Alankay,
Ruhuna baş eğerek,
Açtım göğe elimi.²⁶

Yaradan Allah sevindirip
Sana Alankay gibi oğul vermiş
Kerbez gibi güzel kız vermiş,
Allah'ın yeri yok,
Önceden seni kötü görmüş.²⁷

Şükür edip dursan,
Verir Allah sana,
Üzülüversen Molaksay,
Yanlış olur tövbene.
Önüne tutup duruyorum,
Sahip ol işte balana.²⁸

İnsanların bu dünyada yaptıklarının karşılıklarını göreceği,
Ahiret günü yani diğer bir deyişle hesap günü destanın orijinal
metninde;

İnsan bir yana malı da
Hesap verilecek günde.²⁹

yer almaktadır. Fakat yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi bu
bölüm, özenle seçilerek destanın yayımlanan metninden çıkarılmıştır.

Destanın yayımlanan bölümünde, bu örneklerin dışında
birçok bölüm daha çıkarılmıştır. Yukarıda verilen örnekler, ideolojik
bir bakış açısından kaynaklanan değişmeler olarak tespit edilmiştir.
Diğer değişiklikler de göz önüne alınırsa, metnin olay örgüsü
bakımında olmasa da destanın ruhu bakımından uğradığı tahribatı
bizlere göstermektedir.

SONUÇ

Sadece Alankay Batır destanı üzerinde tespit ettiğimiz bu
hususlar, Sovyetler Birliği döneminde yayımlanan metinlerin ne kadar
güvenilir olabileceğini bizlere göstermektedir. Sovyetler Birliği
döneminde Türk boylarının halk edebiyatları, folkloru üzerine yapılan

²⁶ Bülent Bayram, *agt.*, s. 242.

²⁷ Bülent Bayram, *agt.*, s. 254.

²⁸ Bülent Bayram, *agt.*, s. 259.

²⁹ Bülent Bayram, *agt.*, s. 259.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

derlemelerin zenginliği inkâr edilemez bir gerçektir. Yayımlanan bu metinlerin büyük bir bölümünün orijinalleri, arşivlerde ve kütüphanelerde korunmaktadır. Son yıllarda Türkiye’de Türk dünyası üzerine yapılan çalışmaların yoğunlaşması da dikkate alındığında, yukarıdaki örnekler bizi, kullanılan metinlerin seçilmesi konusunda daha hassas olunması noktasında uyarmaktadır. Bu hassasiyet sadece Türkiye’deki çalışmalarda değil Sovyet hâkimiyeti altında yaşamış olan ve bugün bazıları bağımsız, bazıları da özerk bölgelerde yaşayan Türk boyları arasında da görülmektedir. Bu Türk boylarının bilim adamları, kendi kültürel zenginliklerinin Sovyetler Birliği’nin yıkılışından sonra, yeniden gözden geçirilerek yayımlanması konusunda bir çaba içerisine girmişlerdir. Türkiye’de yapılan çalışmalarda da ulaşılabilen orijinal kaynaklardan veya en azından Sovyetler Birliği’nin yıkılmasından sonra gözden geçirilerek tekrar yayımlanan eserlerin temel alınması, bizleri daha doğru sonuçlara ulaştıracaktır.

KAYNAKÇA

- AHMETJANOV Marsel, **Tatar Kulyazma Kitabı**, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan, 2000.
- BADDELEY John F, **Rusların Kafkasyayı İstilas ve Şeyh Şamil**, İstanbul, 1995.
- Başkırt Halk İjati**, C.II (Hz. E.İ. Harisov), Ufa, 1959.
- BAYRAM Bülent, **Alankay Batır Destanı (Metin-İnceleme)**, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2004. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- DORSON R. M., **Günümüz Folklor Kuramları** (Çev. Nermin Ulutaş), Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1984.
- EREN Hasan, **Türklük Bilimi Sözlüğü I. Yabancı Türkologlar**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- HAYİT Baymirza, **Sovyet Rusya Emperyalizmi ve Türk Dünyası**, Ankara, 1975.
- KALBAYEV Ömürzak, **Alañkay Batır**, Almatı 1993.
- KARASAYEV, Hüseyin, **Miñ Türküm Suroogo Miñ Türküm Coop**, Muras Yay, Bişkek, 1998.
- KERİMULLİN Ebrar, “*Kazak Türkçesinde Yayınlar*”, (Aktaran Bülent Bayram) **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, V/2 Kış, İzmir 2005.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

-
- KONONOV A. N., **Bibliografiçeskiy Slovar' Oteçestvennih Tyurkologov. Dooktyabr'skiy Period**, Moskva, 1989.
- KONONOV A. N., **Oçerk İstorii İzuçeniya Turetskogo Yazıka**, Leningrad, 1976.
- KURAT A. Nimet, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- MİLİBAND S. M., **Bibliografiçeskiy Slovar' Sovetskih Vostokovedov**, Moskva, 1975.
- OINAS Feliks J. "Rusya'da Folklor Faaliyetleri" (Çev. Umay Günay) **Dünya Halk Bilimi Çalışmaları Tarihi** (Haz. G. Öğüt Eker, M. Öcal Oğuz vd.), Millî Folklor Yayınları, Ankara, 2003.
- Problemi Tyurkologii i İstorii Vostokovedeniya**. İzdatelstvo Kazanskogo Universiteta, Kazan, 1964.
- Problemi Tyurkologii i İstorii Ruskogo Vostokovedeniya**, Kazan' 1975.
- REİCHL Karl, **Türk Boylarının Destanları (Gelenekler, Şekiller, Şiir Yapısı)**, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara 2002.
- TOGAN Z. Velidi, **Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi C. I** Batı ve Kuzey Kazakistan, İstanbul, 1942-1947.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*